

Naj govorim še nekaj o *kritiki*, katero današnje stanje našega slovstva živo terja. Zbijmo si iz glave tisto nesrečno misel, da je kritika zabavljica; kdor to misli, nima pravega zapopadka o njej. Namen kritike je, pisatelje podučevati, jih na pravo pot zavračati in občinstvu dobre knjige priporočati. Ni mi treba dokazovati, koliko ona pripomore k naglejšemu in srečnemu napredku v literaturi; to resnico spoznajo vsi omikani narodi. Naša kritika pa je pri vsem tem dozdej zadela na mnogo ovir in marsikdo ji je bil sovražnik; to pa izhaja od tod, ker je bila deloma sama na sebi piškava, deloma, ker smo bili preobčutljivi in smo se resnice bali, namesto da bi jo bili hvaležno sprejeli in zanjo prosili. Ako mati otroka zaradi pregreškov opominja, je to le v korist otroku, ker se jih tako lažje varje. Kar je opomin materin otroku, to je kritika pisatelju, ako je umna, resnična in zdrava. Njena dolžnost je, ker mora pravična biti, da graja in zametuje vse, kar je narodu v kvar, da hvali in priporoča vse, kar mu je v prid; in če mora tudi pregreške razkriti, s tem nikakor ni zaničevalka pisateljeva, ampak njegova učiteljica; slab pisatelj, kateremu poduk preseda! Ona mora sicer vedeti, ali ima nežnega mladeniča ali zrelega moža pred sabo, nikdar pa ne sme slovstvenih izdelkov meriti po pisateljevi stopnji, na kateri stoji on v družbenem življenju. Zoper to poslednje pravilo se je pri nas večkrat grešilo. Kritik mora dobo, v kateri je pisatelj živel in delal, vedno pred očmi imeti, da mu zamore na vse strani pravičen biti. Naloga kritike ni tjavendan grajati in hvaliti, ona mora stati na podlagi trdnih dokazov in zrelega uma. Iz vsega tega sledi, da mora kritik kaj umna in učena glava biti in da mora z mrzlo krvjo literarne izdelke na rešeto dati.

Hvala Bogu, da imamo že več sposobnih mož med nami! Gotovo se bodo vedeli tudi na polju kritičnem prav moško obnašati. Posebno bi nam ustregel g. *Levstik*, ako bi se lotil pretresov lepoznanjskih zakladov in jih podajal Slovincem v celini. Se ve, da bi bilo tako delo težavno in zamudno, ali korist, ki bi iz njega izvirala, bi bila neprecenljiva.

(Glasnik Slovenski 1858/II, str. 21.)

JE LI NAM TREBA KRITIKE ALI NE?

Med tistimi, ki so se z *Levstikom* vred za *kritiko* poganjali, sem — če se ne motim — najprvi »kramljak«. Spodobi se mi torej, da se pogovorim z Novicami, ki so nas zastran kritike nekako strastno zavrnilo, s prijazno in ne z mogočno besedo, ker dozdeva se mi, da gre za važno reč.

Vidim, da moram povedati, da kritika ne obsega le »gramatike« in »germanizmov«; to je le obleka, ki naj se šele potem sodi, ko se je jedro, to je notranja predmetova cena in razsnova, po celem obsežku vsestransko pretehtala, ne pa »per Bausch und Bogen psovala«. Res je, presojevali in čistili smo črko in gramatiko, ali, kakor Novice pravijo, »gramatiko godli in germanizme grajali«, že doslej času povšeči; zato pa smo tudi tukaj še dovolj srečno napredovali; čeravno je zoper ta napredek včasih kak vihar vstal, vendar je vselej pravo obveljalo in se polagoma ukoreninilo v našem slovstvu. Spominjam le na Čopovo vojsko, na novooblikarski vihar in na pravdo o dovršnih in nedovršnih glagolih. Vse troje je rodilo slovstvu obilo koristi: to spoznajo sedaj

že tudi skoraj vsi tisti, ki so se ustavljali napredku. Ne kesajmo se torej abecedne vojske in »gramatičnega kavsanja«, čeravno smemo reči, da je kavsanje zbudila vselej le tista stranka, ki se je morala poslednjič podati. Možje napredka so vstali vselej s prepričevalno besedo na noge. Zaničevanje od druge strani jim je le tedaj in tedaj kako grenko izsililo — saj kri ni voda. Naj napreduje odslej gramatika kakor doslej! Prašam pa, koliko kritike je doživelo doslej naše slovstvo, kar se tiče njegove notranje cene? — Skoraj čisto nič! Tu nas žuli čevelj, tu je treba na prste stopiti, ako nočemo ostati do sodnega dne samo slovničarji. Kritika je neločljiv del slovstva vsakega naroda, z začetjem njegovim se začenja ona in napreduje s slovstvom vred: ona meri slovstvo po njegovi stopnji, na kateri *ravno* stoji, in mu trebi pot k vedno večji omiki. — Kjerkoli zastaja kritika, zastaja z njo vred slovstvo. To resnico spoznavajo vsi izobraženi narodi, in vsa izobražena slovstva so nam žive priče, da je slovstvo toliko uspešneje napredovalo, kolikor bolj ga je podpirala umna in poštena kritika. Ni tedaj res, da *sedaj še ni čas za kritiko*. Kaj nam bo pa pomagala šele tedaj, ko bo naše slovstvo že dovršeno in bo jelo, kakor vsaka reč pod soncem, počasi hirati? Čisto nič, mlatila bi prazno slamo, slovstvo bi ostalo, kakor se je izvršilo. Popravljaj in krpaj brez uma postavljena poslopja, pa boš videl, koliko boš opravil.

Vsak pisatelj, ki ne piše zgolj za dobiček in za lastno slavo, ampak za narod, mora vesel in hvaležen biti, ako ga kdo na to in to opomni, da popravi in se v drugo enakih napak ogiblje. Še surov človek se zahvaljuje za podučevanje, koliko več pa moramo to od pisatelja terjati, katerega čislamo za izobraženega človeka. Če pa kdo piše sam zase in je tako občutljiv, da ga vsaka besedica brž v kožo vbode, ali v svojo slavo tako zamaknjen, da misli, da mu ni vrstnika pod soncem, naj pa ne prodaja svoje učenosti svetu, ampak obeša naj svoje umotvore po izbah, v katerih stanuje, na vse štiri stene, naj jih okuje v zlate okvire in naj se jim čudi, kolikor mu je drago. Kar pride med občinstvo, to pa je lastnina vseh in občinstvo ima pravico, mu tisto stopnjo odkazati, katere je vredno.

Zavolj »male peščice pisateljev« se nikakor ne sme kritika zabranjevati; naj bo že pri takih okoliščinah kolikor mogoče ljubezniva, vendar pa zdrava in vseobsežna; da pa naših pisateljev vendar le ni tako mala peščica, pričuje že to, da morajo slovenski časopisi sestavke na stran devati, ker jim prostora pomanjkuje, da marsikatero delo trohni v omari, ki bi vredno bilo, da se na dan spravi; koliko takih del bi bilo že zdavnaj med ljudstvom, ako bi smeli naši nepremožni pisatelji tiskarske stroške — s peskom plačevati! Ker se pa veliko njih in najizvrstnejših lovi po svetu s trebuchom za kruhom, torej je njihova mošnjica preveč skrčena, »da bi se vsedli in delo za delom na svetlo dajali in tako bogatili slovstvo naše«. Še košček kruha si mora ta in ta pritrgovati, da ima za poštnino.

Če je bila naša kritika doslej »bolj ljubezniva mati«, bodi tudi odslej; ali ljubezniva mati ni tista, ki otroku skoz prste gleda in njegove pregreške zakriva: taka ljubezen je slepa, škodljiva; ljubezniva mati mora otroka ljubiti, pa tudi svariti in karati. Ravno taka je s kritiko. Mi ne želimo pisateljev s kritiko na nos na vrat naskakovati in žaliti, ali to želimo, da nam bi kak umen mož odkrival naše slabote v pisanju, pa tudi zasluge po dolžnosti cenil, da nam bi glavo bistril, nas odvrčeval od prihodnjih pomot, priporočeval dobra dela, za slovstvo budil in v nemal dobre pisatelje, posebno nade polne

mladeniče; na mladih svet stoji. Mi želimo, da se vsakemu pisatelju tisto mesto odkáže, katerega je vreden; da se nepoklicani pisci, katerih dela so narodu v sramoto in škodo, zavračajo iz častitljive družbe narodovih prvakov. Mi nočemo nobenega novega viharja, ampak pametnega in treznega presojevanja naših del. To pravico pa nam je dala že naravna postava, in gorje nam, ako bi je ne bila; tekali bi še po goščah v volčjih kožah!

Vsak pisatelj piše tako, kakor ve in zna; kakor mu um in srce veleata. Jeli um vsakega pisatelja »infallibel«? Jeli njegovo srce vselej prav ubrano? Kdo bo to trdil? Če pa ni tako, ali ni prav po bratovsko, da se mu pove in reče: Ti brate, lej, to jaz mislim tako in tako, pa ne zameri! Če ima tak pisatelj le kaj možganov v glavi, se bo zahvalil za poduk. Kaj pa, če kritik pisatelja natolcuje? Tedaj se bo zavrnil, kakor se mu spodobi, in če ni za rabo, ga bomo le kmalu v kozji rog ugnali. S krivično kritiko ne opravi nihče nič; tak kritik postane poslednjič sam na sramoti. Kdor kritiko prav pozna, ve, da je ona strnjeni um naroda. Korist kritike je tedaj očita. Upirajmo se še tako zoper kritiko, čas je rabelj, strl bo skoraj vse ovire in postavil kritiko na mesto, do katerega ima pravico.

Če že mora biti, da se spomnimo *nemške literature*, pa pogledjmo koj na začetek taiste; vsaj to bo znano, kako so hrepeneli že prvi nemški pisatelji po njej in kako so jo v dejanju rabili; kdor tega ne verjame, naj here njihove vzajemne dopise, pa bo tudi tukaj pravde konec. Da je ravno Lessing preporodil nemško slovstvo, to izhaja od tod, ker pred njim ni bilo moža, ki bi bil za tako delo sposoben. Ako bi pri nas kak Lessing vstal (ako ga že nimamo), gotovo bi tudi naše slovstvo preporodil: godilo pa se bi mu morebiti, kakor se je godilo najvrlejšim našim možakom. Nismo še pozabili, kako je moral eden izmed njih lešnike tretji, pa je imel, hvala Bogu, dobre zobe, trlj jih je, da so letele lupine iz Ljubljane notri do Donave! Drugemu so se metale kvante na prezgodnji grob, potem pa spomenik postavil; zoper tretjega so Odisejev meh odvezali in vse viharje nanj zagnali, poslednjič pa so sami poginili; četrtemu so celo mili dar božji, košček kruha, od ust odtrgali! Nemški pisatelji so živeli zgolj med nemškim narodom, so si slovstvene izdelke vzajemno reševali; slovenskih pisateljev pa goni usoda obilo po tujih krajih, ne morejo umotvorov vzajemno reševati. Iz tega je jasno, da imajo slovenski pisatelji še več pravice na kritiko, kakor so jo imeli nemški. Pa saj nam ni treba hoditi med Nemce, obrnimo se k prvemu bratu na jugu; od Reke se glasi za potrebo kritike; čeravno je Neven nekega pisatelja že za strašilo na kol obesil, vendar mu še niso vratu zavili. Časniki so za kritiko najpripravnejši. Od časnikov terja občinstvo dobrih nauk in svetov; občinstvo kupuje knjige, terja torej, da se mu priporočajo tiste, ki so mu najkoristnejše; to pa zmore le iz kritike posneti; ako gleda le na oznanila in naslove knjig, se lahko zgodi, da kupi mačko v žaklju. — Zopet važen dokaz, da je kritika potrebna.

Omenili smo, da se je sukala dozdajšnja naša kritika zgolj ob črki in gramatiki, predmeta samega pa se je le redko in še tedaj le povrhu dotaknila; če tedaj svetujemo kritiko tudi od te strani, ne terjamo, »naj se le obilno glasi in rabi kritika; le kritika, le kritika!«, terjati pa moramo, da se ujema z današnjim slovstvom, in kdo sme nas karati zavoljo te pravične želje? Gospodje gotovo ne, katerim uhaja obilo več kritike kakor nam; saj so vse tiste učene preiskave o starinstvu, katere priobčujejo in katere mi jako čislamo, kritičnega zapopada. Kako sme tedaj kdo mahati zoper koga, ki je vpleten v isti zadevi!

»Ali uhaja naše slovstvo na napačno pot ali ne, da bi potem kritika pravico zadobila,« to se šele vpraša. To vprašanje pa zamore le kritika rešiti. Lej, zopet potrebo kritike! Naj se nahaja slovstvo na še tako napačnem potu, ako se zabranja kritika, se bo sploh mislilo, da je na najboljšem. Vse se mi dozdeva, da ni še tako davno, kar je zgrešilo tudi naše slovstvo pravo pot, vrnilo se je potem zopet na boljše; bilo bi morebiti do današnjega dne že globoko ugreznjeno, ker mu kritika ni z napačnega pota pomagala, ako bi ga ne bile vrnile — srbske narodne in Prešernove pesmi. Smo li že sedaj na pravem potu? O tem se ne predrznem soditi, to mora nam kritika pokazati.

Da nas bi poslal »Prešeren rakom žvižgat«, kakor je poslal zvezdoglede — pa naj se pomni v kakem pomenu — tega ne verjamemo. On je stal vedno na strani napredka. Ko se je jelo naše slovstvo s pravega pota umikati, je bil on prvi, ki je to zapazil in grajal; njegove Pušice in njegova Nova pisarija — večkrat v krivem pomenu od naših pisateljev rabljena —, celo njegov spomina vredni stih: »Le čevlje sodi naj kopitar« nas nikakor ne more česa takega uveriti.

Toliko bodi rečeno na peti stavek gospoda Hicingerja kritike in na pri-stavljeno opazko v 37. listu Novic. V pretres prvih štirih stavkov se za sedaj ne spuščamo in rečemo le toliko, da so vegasti, ker gospod kritik resnico z neresnico meša. Da nisem lažnik, primem koj za prvi stavek, kjer stoji tole: »Gospod pisatelj Napak tako govori, kakor da bi doslej nobeden izmed slovenskih pisateljev ne bil razumel slovenskega duha.« In vendar gospod Levstik v Napakah naravnost govori, da je Prešeren *lepšal* in *gladil* jezik. Kdor pa jezik lepša, od tega se nikakor ne more reči, da ne razume jezikovega duha. Ne rečem, da bi ne bil gospod Levstik včasih nekoliko preoster; s posebno bistrim umom obdarovane glave so rade take; naj se mu to po bratovsko pove, pa bo za vse prav. Sicer bi pa bilo dobro za nas, da prebiramo njegove spise, v njih se nahaja dobrega nauka za vse. Prazno pričkanje brez dokazov zavračajmo vsekdar, podajmo si marveč bratovsko roko in učimo z vljudno in pošteno kritiko drug drugega. Tako se bomo vzajemno krepili in narod veličali; ako pa kritika koga izmed nas z odra pahne, naj bo! Zguba ne bo velika.

To sem hotel povedati, pa nikomur v oponašanje; naj mi tedaj nikdo ne zameri!

(Glasnik Slovenski 1858/II, str. 135—139.)

Opomba: Tukaj objavljeni izbor Cegnarjevih pesmi, proze in člankov naj predstavi avtorja današnjemu občinstvu, hkrati pa naj služi kot dopolnitev spredaj objavljene razprave (prim. str. 119—150) o Cegnarju. Ponatisi so uravnani po sedaj veljavnem pravopisu, sicer pa so v celoti verno objavljeni po sproti navedenih virih.

Izbral in priredil Branko Berčič